

BEFOLKNINGSPROBLEMET I ATHEN

DEN FÖRSTA FOLKRÄKNINGEN UNDER ANTIKEN

Av professor AXEL W. PERSSON, Uppsala

FRÅGAN om folkmängden och dess fördelning på de olika befolkningsklasserna hör otvivelaktigt till de intressantaste men också de mest invecklade problemen i den antika historien. Under för övrigt någorlunda lika kulturella och organisatoriska förhållanden står ju varje stats betydelse i en viss relation till folkmängden; det är därför Athen och Sparta höjde sig över de övriga grekiska staterna, det är också därför som det i folkmängd vida överlägsna Persien icke förmådde kuva det lilla Grekland.

Till de märkligaste bladen i den mänskliga kulturens utvecklingshistoria hör Athens historia under den klassiska tiden, från senare hälften av sjätte till senare hälften av fjärde årh. f. Kr. Det är ett fullkomligt fantastiskt uppsving på alla områden av mänsklig kultur. Just vid denna periods början, vid persernas framträngande i Mindre Asien och deras erövring av de grekiska kuststäderna i Jonien, hade en mängd av de finast bildade grekerna föredragit att lämna sin gamla miljö och söka sig fristad på det grekiska fastlandet. Att de därvid särskilt kommo att hamna vid Peisistratos' hov i Athen och hos sina närmaste stamförvanter i Attika är ingalunda ägnat att förvåna.

Denna ström av joniska utvandrare har tryckt sin prägel på den tidigare starkt provinsiellt betonade attiska kulturen. Det är påtagligt på det konsthistoriska området i de starkt joniskt påverkade kore-figurerna från Athens Akropolis, ja, det tar sig till och med uttryck i förändring av klädedräkt, hårklädsel m. m. Den attiska enkelheten och allvaret viker för det joniska raffinemanget och en friare och lättare syn på livet. Det är högst antagligt, att de homeriska dikterna, som säkerligen under ett par århundraden levat på sångarnas läppar över i Jonien, vid denna tid introducerats vid Peisistratos' hov, och att de där, jämlikt den antika traditionen, också för första gången upptecknats.

Det är otvivelaktigt denna blandning av attiskt och joniskt som gav till resultat den produkt, som för oss representerar den klassiska grekiska kulturen — liksom blandning av koppar och tenn ger den ädlare bronzen. Men för folk liksom för individer gäller, att för hög andlig uppblomstring kräves en viss självkänsla, ett medvetande om inre krafter, för Athens vidkommande väckt till liv genom de framgångsrika striderna mot perserna. För fortsatt utveckling kräves också en bred och trygg ekonomisk basis, och den skapades genom hantverkets, handelns och sjöfartens uppsving.

För att ge en föreställning om denna kulturbloomstring i Athen räcker det med att blott räkna upp några namn: diktarna Aischylos, Sofokles, Euripides, Aristofanes, filosoferna Sokrates och Platon, historieskrivaren Thukydidēs, bildhuggaren Fidias, arkitektens Iktinos, Parthenons skapare. Mot vilken bakgrund skola dessa män ses? Hur stor var den befolkning, ur vilken de framträdde? Det är denna fråga, som här i korthet skall beröras.

För oss står Athen som mönstret för en klassisk demokrati, d. ä. ett »folkvalde». Vi glömma emellertid därvid alltför lätt, att detta ord ej har samma innebörd som i våra dagar. I själva verket torde det vara svårt att peka på ett modernt klassamhälle, där ett befolkningselement skulle kunna mäta sig med det athenska »folköt» i hänsynslöst utnyttjande av andra klasser. »Folköt» var de fria medborgarna med medborgarrätt, men vid deras sida funnos *metoiker*, d. ä. medboende skyddsborgare, som huvudsakligen utgjordes av främlingar, vilka visserligen voro fria men saknade borgarrätt, och vidare *slavar*. För att rätt förstå innebörden av ordet demokrati under sådana förhållanden måste man känna till de tre befolkningsklassernas inbördes storlek.

Man ser ofta den uppgiften, att någon egentlig folkräkning icke förekommit i Athen under antiken, och historici ha gjort sig stor möda att deducera fram folkmängden ur mera tillfälliga uppgifter i litteraturen, uppgifter angående härarnas numerär, spannmålsproduktion och -import m. m. Det är dock oriktigt att säga att folkräkning icke förekommit. Demetrius från Faleron lät nämligen i slutet på 300-talet f. Kr. faktiskt företaga en dylik — ἐξέτασμος τῶν κατοικοῦντων τὴν Ἀττικὴν —, det första exempel vi ha på en folkräkning från antiken. Det är emellertid uppenbart, att den företogs efter andra normer än nutilldags, och en av sifferuppgifterna har syntts de moderna historici så »absurd», att de lämnat den helt åsido.

Allt vad vi veta om denna folkräkning går tillbaka på en endast genom ett par utdrag hos Athenaios känd historiker vid namn Ktesikles, som kan ha levat tidigast under senare delen av tredje årh. f. Kr. Men det är högst antagligt, att han i sin tur hämtat uppgifterna ur Demetrios' egen skrift *Περὶ τῆς δεκαετίας*, Demetrios' memoirer över sin tioåriga verksamhet som guvernör i Athen, vilka han säkerligen nedskrivit i syfte att värja sig mot politiska motståndares invektiver. Folkräkningen gav till resultat 21,000 borgare, 10,000 metoiker och 400,000 slavar (Athenaios VI, 272 c). Beträffande borgarnas och metoikernas antal råder i stort sett enighet och uppgifterna godtagas allmänt som utgångspunkt för en beräkning — för dessa båda grupperns vidkommande ligger det också inom möjlighetens gräns att tillnärmelsevis verifiera de lämnade siffrorna. Uppgiften angående slavarnas antal kan vid första påseende förefalla fantastisk, och man brukar också avfärda den såsom »absurd» och »indiskutabel». Jag har dock svårt att övertyga mig, att talet är helt gripet ur luften, så mycket mera som det finns andra uppgifter som peka i samma riktning. Athenaios citerar i det nämnda sammanhanget dels en uppgift från historikern Timaios, att Korint haft 460,000 slavar, dels en annan ur Aristoteles' skrift angående Aiginas statsförfattning, att Aigina ägt 470,000 slavar. Att det här ej kan vara fråga om ett sent skrivfel framgår därunder, att uppgiften beträffande Aigina återfinnes i de gamla skolierna till Pindaros (Ol. 8, 30). Man har försökt komma undan de besvärande höga siffrorna genom att i alla tre uppgifterna stryka talet 40 i början (för Athens vidkommande skulle dessutom en lägre siffra ha utfallit); Athenaios skulle ha övertagit dem samtliga ur någon äldre traktat. Detta är nu en nödfallsåtgärd, som ej ens helt tillfredsställer alla dem, som äro övertygade om uppgiftens oriktighet¹, en åtgärd som strider mot sund textkritisk metod. I stället för att söka förklara och försvara den traderade texten gör man ett våldsamt ingrepp.

Vi ha först att ställa oss frågan: vad var anledningen till Demetrios' folkräkning? — av pur nyfikenhet har man säkerligen lika litet då som nu givit sig i kast med en sådan uppgift. Demetrios var statsman, och det är naturligt, att han sökte för sig

¹ Så säger *Edv. Meyer*, *Forschungen zur alten Geschichte* II, s. 185: Sollten aber die Originalquellen wirklich bereits diese Zahlen enthalten haben, so würde daraus nur folgen, dass sie eine klare Anschauung mit den Zahlen, die sie gaben, zu verbinden nicht vermochten.

klarlägga statens resurser. Det gällde för honom att tillvarataga statens intressen av den enskilde individen, intressen som äro av tvåfaldig natur: militärtjänst och beskattning.

Vad nu först militärtjänsten beträffar så ålåg dylik varje vapenför fullborgare mellan 18 och 60 år med undantag av ämbetsmän, rådsherrar och tullförpaktare. Metroikerna gjorde i krig tjänst som hopliter eller roddare. Att använda slavarna som krigare var däremot i lag förbjudet i Athen — en lag som för övrigt ägde fortbestånd i de hellenistiska staterna.

Med beskattningen förhåller det sig på följande sätt. De egentliga borgarna i Athen, »folket», voro befriade från direkta skatter, däremot icke från indirekt beskattning i form av in- och utförseltullar, hamnavgifter, skatt vid försäljning av egendom, port- och torgskatter o. s. v. Metroikerna betalade dessutom en direkt skatt, skyddsskatten, *μετοίκιον*. För varje slav betalades en liten avgift uppgående till 3 oboler årligen.¹

Med dessa förhållanden inför ögonen är det uppenbart, att åtminstone beräkningen av fullborgare hos Demetrios måste utgå ej från beskattnings- utan från militärtjänstsynpunkten. De 21,000 borgare som förtecknas äro otvivelaktigt att uppfatta som värnpliktiga tillhörande åldersklasserna 18—60 år, förmodligen med avdrag av tjänsteodugliga, ävensom av de från värnplikt frikallade, ämbetsmän, rådsherrar och tullförpaktare, vilka sammantagna torde kunna anslås till c:a 20 %. Samtliga manliga borgares antal i åldern 18—60 år bör alltså kunna uppskattas till minst 25,000. Att det blott kan vara fråga om detta befolknings-element visa borgarlistor, uppgifter angående härarnas storlek, förluster i krig o. s. v. Beträffande kvinnor och barn saknas varje direkt uppgift, men med tillhjälp av grova befolkningsstatistiska metoder torde antalet kvinnor av motsvarande åldersklasser kunna sättas lika med männen, alltså 25,000, och befolknings-elementen under 18 år utgöra normalt ungefär $\frac{1}{3}$ av hela befolkningen — under antiken med dess relativt större barnadödlighet säkerligen något mera — alltså ytterligare minst 25,000. Därtill komma så de mer än sextioåriga. Detta överslag ger för den fria medborgarklassen inklusive kvinnor och barn en totalsumma som

¹ De försök som gjorts att gent emot *Böckh*, Staatshaushaltung der Athener I, s. 402 f., bortförklara denna skatt, *τριώβολον*, senast av *Andreades*, Geschichte der griechischen Staatswirtschaft I, s. 299 f., synas mig på intet sätt övertygande.

torde snarare över- än understiga 80,000 själar, en summa beträffande vilken enighet i stort sett råder.

Det ställer sig redan svårare att beräkna metoikernas antal, då det här kan vara tvivel underkastat, vilkendera synpunkten, militärtjänst eller beskattning, som bör läggas till grund vid frameducerandet av det faktiska antalet ur Ktesikles' siffra, 10,000. I regel lägges den förra till grund, men med hänsyn till de sparsammare uppgifterna angående metoikernas användning i krig har man ej lika fasta utgångspunkter för deras beräkning som då det gäller borgarna. Enligt min åsikt överskattar *Beloch* deras antal då han räknar med 37,500, vilket innebär en avsevärd stegring i jämförelse med tidigare förhållanden.¹ Det är visserligen sant, att antalet främlingar i Athen måste ha fluktuerat starkt under inflytande av de ekonomiska konjunkturerna, men vi skola också minnas, att vid den tidpunkt det här gäller, någon gång mellan 317 och 307², hela främre Orienten genom Alexanders segertåg redan låg öppen för grekisk företagsamhet och att den givetvis lockade långt mera än det nu politiskt maktlösa Athen med dess även ekonomiskt starkt beskurna resurser. Den skönmålning vi ha av förhållandena i Athen på Demetrios' tid bygger otvivelaktigt till mycket stor del på Demetrios' egen, ovan omnämnda skrift om tioårsförvaltningen, som säkerligen ej varit helt fri från subjektiva synpunkter. Det är mig därför ej möjligt att räkna med en sådan stegring av skyddsborgarnas, huvudsakligen främlingarnas antal i förhållande till de egentliga borgarnas som *Beloch* förutsätter vid denna tidpunkt.

Nu hade metoikerna, i den mån de verkligen voro bofasta inom athenskt område, att göra krigstjänst antingen som hopliter eller som roddare, och det är därför möjligt, att siffran 10,000 avser värnpliktiga mellan 18 och 60 år. Men även om så skulle vara fallet, måste vi räkna med, att denna befolkningsklass hade en annan sammansättning än den borgerliga, eftersom den ju bestod

¹ Jfr *Beloch*, Griechische Geschichte III 2, s. 418. Han beräknar för år 431 borgarnas antal till 120,000, metoikernas till 30,000 (*Edv. Meyer*, Forschungen II, s. 179 har resp. 170,000 och 42,000), för år 313 borgarnas antal till 80,000, metoikernas till 37,500, vilket innebär en förskjutning av proportionerna från 4 : 1 till i det närmaste 2 : 1.

² Jag anser *Belochs* försök att tidfästa folkräkningen till år 313 (a. a., s. 405), utgående från ren militärtjänstsynpunkt, för ännu osannolikare än det som gjordes för mer än hundra år sedan av fransmannen *Ste-Croix*, han hänför folkräkningen till år 309, det år då Demetrios var arkont.

huvudsakligen av främlingar och därjämte av frigivna. Barnen ha säkerligen utgjort en mindre procentsats av totalsumman och även kvinnorna ha förmodligen varit underlägsna männen i antal. Beloch anslår, om också från annan utgångspunkt, de vuxna männen bland metoikerna till $\frac{2}{5}$ (a. a., s. 412), vilket förefaller vara en rimlig proportion. Därmed kommer man likväl blott till en totalsumma av 25,000 metoiker vid denna tid.

Emellertid hade metoikerna, som redan framhållits, att betala en särskild skyddsskatt. Efter ett visst antal dagar hade varje främling som uppehöll sig i Athen att erlägga denna avgift, 12 drachmer årligen per man, 6 drachmer per kvinna, för så vitt ej en son redan erlade skyddsskatt, vilket naturligen bör tolkas så, att blott enstaka kvinnor, vilkas familj ej innehöll någon vuxen man, erlade skatten — konsekvensen kräver att liksom son fritager moder, så ock make maka.¹ Om vi anlägga beskattningssynpunkten på Demetrios' metoiksiffra — vilket med hänsyn till den nedan behandlade uppgiften angående slavarna synes mig lika befogat som militärtjänstsynpunkten — komma vi till en totalsumma, som endast obetydligt torde underskrida den som ernåtts efter den andra beräkningsgrunden, alltså inemot 25,000. På båda vägarna komma vi fram till en proportion mellan borgare och metoiker vid denna tid, som visar en obetydlig rubbning av den från början av det peloponnesiska krigets dagar, nämligen 4 : 1.

Återstår så frågan om slavarnas antal — 400,000 enligt Ktesikles. Alltsedan *Edv. Meyers* berömda uppsats, *Die Sklaverei im Altertum*, såg dagens ljus 1898, har enligt min åsikt en viss tendens rätt att underskatta slaveriets betydelse under antiken. Meyers reaktion mot den äldre uppfattningen bör ses mot bakgrunden av de nya kunskaper man genom papyrusfynden fått angående förhållandena i Egypten, där faktiskt slaveriet, liksom i Orienten, ej spelat någon större roll på grund av tillgången till billig fri arbetskraft. Det förefaller som om konstaterandet av detta faktum kommit att inverka på hans allmänna inställning till slaveriproblemet även i Grekland. Emellertid hade redan långt tidigare Ktesikles' slavsiffra förkastats bl. a. av *Beloch* i hans undersökning, *Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt*, utkommen 1886, som kan sägas ha legat till grund för all senare diskussion på hithörande område. Frågorna om slaveriets betydelse och sla-

¹ Jfr *Böckh*, *Staatshaushaltung I*, s. 400 f.

varnas antal stå givetvis i intimaste förbindelse med varandra, och då jag här vill försöka taga den antika traditionen beträffande den senare uppgiften i försvar, måste jag först med några ord beröra den förra frågan.

I Grekland ha slaverna haft en mångsidig användning, man kan helt kort säga för allt tyngre arbete. Den senare grekiska statsteorin uppställde till och med den fordringen, att blott den, som kunde leva utan kroppsarbete och helt ägna sig åt staten och sin egen andliga utbildning, finge vara fullberättigad statsborgare. Slaverna möta som tjänstefolk i hemmen, som arbetare i hantverk och industri, inom åkerbruk och gruvdrift, och vi ha otvivelaktigt att räkna med ett mycket betydande antal, som stod i sjöfartens tjänst. Då just denna senare grupp enligt min mening vunnit alltför litet beaktande, skall jag tillåta mig att dröja vid den ett ögonblick — det är egentligen blott *v. Wilamowitz* som i förbigående fäst uppmärksamheten på den.¹

Xenofon betonar uttryckligen, att det för en stat, vars maktresurser ligga till sjöss, icke blott är nyttigt utan nödvändigt att ha många slavar. Jag skulle vilja gå ända därhän, att jag säger, att Athens sjömakts på det intimaste sammanhänger med slaveriet och att det fått större omfattning först då Athen skapar en flotta. Då Athen i slaget vid Salamis tack vare Themistokles' initiativ kunde ställa upp 200 egna treroddare, krävde detta en besättning på 40,000 man, därav på varje trier 170 roddare, alltså sammanlagt 34,000 roddare. Vi veta att en del fria, tether och metoiker, togos i användning som roddare och med hänsyn till att athenarna just vid denna tid helt övergivit sitt land, så torde det ej ha stött på oöverbanneliga svårigheter att bemanna skeppen med fria. Men år 330, alltså kort före Demetrios' folkräkning, ägde Athen 392 treroddare, 18 fyrroddare och några år senare även 7 femroddare. En sådan krigsflotta kräver en besättning på c:a 85,000 man — därav mer än 70,000 roddare! — vilket är liktydigt med Athens hela manliga befolkning mellan 18 och 60 år, om vi godtaga Belochs totalsiffra för Attikas folkmängd, 338 — 215,000, 313 — 210,000. Nu är det väl sant, att alla dessa mer än 400 krigsskepp ej behövde bemannas samtidigt, men alltför stor materialreserv vore meningslös, om ej jämväl ny bemanning funnes att tillgå — sjöstriderna under antiken krävde långt flera män-

¹ *v. Wilamowitz*, Staat und Gesellschaft der Griechen², s. 69 f.

niskoliv än lantstriderna och som regel gick större delen av besättningen förlorad med skeppet.

Vi veta, att förutom borgare och metoiker användes också förhyrda roddare, främlingar, men säkert i ännu större utsträckning slavar, $\theta\epsilon\rho\rho\acute{\alpha}\pi\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma$ i den siciliska expeditionen (Thukydidides VII, 13). Det har uppenbarligen varit en så självklar sak, att vi höra mycket litet talas därom i litteraturen — en passage som den hos Thukydidides (VIII, 73) är betecknande, då han säger att besättningen på ordonansskeppet Paralos utgjordes helt och hållet av athenska borgare och »frie män» — $\acute{\alpha}\nu\delta\rho\rho\varsigma \text{ } \acute{\alpha}\theta\eta\nu\alpha\acute{\iota}\omicron\upsilon\varsigma \text{ } \tau\epsilon \text{ } \kappa\alpha\iota \text{ } \acute{\epsilon}\lambda\epsilon\upsilon\theta\acute{\epsilon}\rho\omicron\upsilon\varsigma \text{ } \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\varsigma$. Genom Xenofons Hellenika (I, 6, 24) veta vi, att athenarna år 406 på en månad utrustade 110 trierer, sedan den reguljära flottan inestängts vid Lesbos. Det heter: »då man i Athen fick kunskap om belägringen och vad i övrigt inträffat, beslöt man att bringa undsättning med 110 skepp och att använda alla som hade tjänstbar ålder, fria som slavar, till bemanning av skeppen. — Även många riddare tjänade på skeppen.» Detta senare är uppenbarligen det mest anmärkningsvärda. Här är det fråga om en styrka på 22,000 man, som plötsligt stampas fram ur jorden. Isokrates (8, 48) talar om hur treroddarna bemannades med främlingar och slavar o. s. v.

Redan de siffror som nämnts vid tal om krigsflottans bemanning borde vara tillfyllest för att kullkasta Belochs och Edv. Meyers beräkningar av invånarantalet, då särskilt slavantalet, i Attika. Att handelsflottan krävt en motsvarande kontingent, proportionsvis ej så stor, enär handelsskeppen till stor del drevos med segel, är uppenbart — till följd av Athens beroende av importen kunna vi ej räkna med att handelsflottans besättning i händelse av krig helt enkelt överförts på triererna.

En annan sak som i detta sammanhang förtjänar särskilt beaktande är, att de städer med exceptionellt högt slavantal, som nämnas vid sidan av Athen, äro Korint — 460,000 slavar — och Aigina — 470,000. Just Korint och Aigina ha under längre eller kortare skede jämte Athen varit de viktigaste sjöstäderna med de största handelsflottorna, och om man överhuvud skall tänka sig någon förklaring till dessa siffror, så är den, så vitt jag förstår, endast att hämta ur detta faktum samt ur den omständigheten, att slavmarknaden var särskilt koncentrerad till dessa platser. Det är möjligt, att talen ge en föreställning om slavomsättningen, en faktor som kan ha spelat in även i Athen.

En intressant uppgift angående slavantalet i Athen stammar från talaren Hypereides, bevarad i ett brottstycke ur talet mot Aristogeiton (fr. 29 Blass³, hos Suidas s. v. ἀπεψηφίσατο). Hypereides hade efter slaget vid Chaironeia föreslagit ett massuppstånd, och han räknade därvid med mer än 150,000 vuxna manliga slavar från bergverken och den övriga landsbygden — τοὺς ἐκ τῶν ἔργων τῶν ἀργυροειῶν καὶ τοὺς κατὰ τὴν ἄλλην χώραν. Hos talarna användes χώρα gärna i betydelsen landsbygd i motsats till stad, och i så fall ha vi rätt att räkna med 50,000 i staden boende vuxna manliga slavar sysselsatta i hemmen och i industrin (jfr Böckh, Staats-haushaltung I, s. 49). Vi äro då uppe i över 200,000 vuxna manliga slavar. Även medgivet att Beloch har rätt då han anmärker, att bland slavarna de arbetsdugliga männen måste ha utgjort gott och väl hälften, ja kanske $\frac{2}{3}$ — kvinnliga slavar höllos mindre och följaktligen var också barnantalet ringare —, så ha vi likväl därmed en totalsumma av mer än 300,000 slavar. Och därvid ha ej de slavar som sysselsattes på sjön eller utanför Attikas område tagits med i beräkningen.

För min del finner jag ett avgörande stöd i det åberopade Hypereidesstället för tillförlitligheten i Ktesikles' sifferuppgift — naturligtvis förbiser jag ej, att man räknar med runda tal, i detta fall myriader = 10,000, och att siffran kan vara ett eller annat 10,000-tal lägre. Siffran hos Ktesikles representerar otvivelaktigt en totalsumma — Beloch har absolut intet skäl till att räkna med den som uppgift enbart på vuxna manliga slavar. Till grund för beräkningen kan nämligen endast ligga skattesynpunkten, slavskatten, 3 oboler årligen per huvud, om man eller kvinna, barn eller vuxen.

En annan sak bör också betonas i detta sammanhang. De slavar som beskattades i Athen tillhörde fria invånare i Athen, borgare eller metoiker. Men därmed är ingalunda sagt, att samtliga slavar voro bosatta i Athen eller Attika. Vi ha redan erinrat om den betydande grupp som togs i bruk för sjöfarten — många av dessa slavar vistades säkerligen den mindre delen av året i hemlandet. Vidare ha säkerligen åtskilliga slavar sysselsatts i gruvorna uppe i Thrakien och på andra håll. Xenofon berättar, att Nikias hyrde ut 1,000 slavar åt thrakiern Sosias, Hipponikos 600, Filomenides 300 och andra likaledes efter vars och ens förmögenhet (Περὶ πόλεως IV, 14), siffror som om ock avrundade klart visa även slaveriets omfattning. Det är för övrigt på samma

ställe som Xenofon för fram sitt skenbart geniala program för förbättring av statsfinanserna: staten skulle lägga sig till med slavar för uthyrning till gruvdrift för att dymedelst skaffa sig en aldrig sinande inkomstkälla — han föreslår att deras antal successivt skulle ökas, så att på varje borgare komme tre slavar, som arbetade i silvergruvorna.¹

Vi torde vara berättigade att räkna med, att ungefär $\frac{1}{4}$ av alla slavar, som ägdes av i Athen bosatta frie, varit sysselsatta utanför Athen och Attika, något som är av betydelse, då vi komma till frågan om Athens brödsädesbehov, den enda verkligt sakliga synpunkt som anförts mot den höga slavsiffran.

Beloch anser sig komma till det resultatet, att högst 125,000 slavar kunnat näras i Attika vid sidan av borgare och metoiker (a. a., s. 412). Emellertid äro de uppgifter som lämnas både om avkastningen i Attika och importen utifrån så bristfälliga och sparsamma, att det är mer än vanskligt att bygga en folkmängdsuppskattning på dem — i all synnerhet som det på en slav — vuxen manlig! — efter Thukydidens uppgift (IV, 16) taxerade årsbehovet av brödsäd, $7\frac{1}{2}$ medimner, ingalunda är ett absolut och på alla stånd och åldrar användbart mått. Hur svagt materialet i själva verket är, framgår redan därav, att man måste kombinera en uppgift angående totalskörden i Attika ur de eleusinska räkenskaperna för år 329/8 med en uppgift hos Demosthenes i talet mot Leptines (20, 31 f.) angående brödsädesimporten under år 355.

Edv. Meyer, som själv räknar med 150,000 slavar, anmärker mycket riktigt, att det är omöjligt att säga, huruvida ej år 329/8 mycket mera säd importerats än 355, och också huruvida ej skördeavkastningen andra år varit betydligt större än 329/8 (a. a., s. 193). Det förefaller till och med som om vi hade goda skäl att antaga något dylikt. Enligt Demosthenes utgjordes importen 355 från det bosporanska området av 400,000 medimner, hälften av hela den importerade brödsädesmängden. Tre år tidigare, då missväxt rådde i Grekland, hade athenarna från den bosporanske härskaren Leukon till normalpris erhållit så mycket spannmål, att de kunnat göra sig en ren förtjänst på 15 minor på överskottet. Det är mycket antagligt, att Strabon (VII, 4, 6) hänsyftar på samma mängd, då han säger, att Leukon utskeppade 2,100,000 medimner spannmål från Theodosia.² Å andra sidan veta vi genom en inskrift

¹ Jfr därom förf:s Hantverk och industri under antiken, s. 140 f.

² Jfr *Minns, Scythians and Greeks*, s. 575.

(*Dittenberger*, Syll.³ 304) från år 330, att man då lidit av spannmålsbrist i Athen, och det är tänkbart, att denna brist återverkat på utsädet, så att den besädda arealen följande år varit mindre än vanligt.

Det torde knappast behövas mera än att importen på Demetrios' tid beräknas $\frac{1}{3}$ högre än den taxerats år 355 och att skörden i Attika $329/8$ beräknas såsom onormalt låg, för att helt andra befolkningssiffror skola bli möjliga, siffror som tillåta oss att ansätta en slavklass på 300,000 själar i Attika. Och mera behöves ej för att upprätthålla Ktesikles' uppgift om de 400,000 slavar. Som ovan påpekats sysselsattes stora slavskaror i sjöfartens tjänst och utanför landet, t. ex. i bergverken i Thrakien. För deras vidkommande ha vi säkerligen ej att räkna med brödsäd, som först importerats till Athen, där den var belagd med importtull (2 %), och sedan åter exporterats, belagd med exporttull (2 %). Man har otvivelaktigt provianterat där livsförnödenheterna erhöles billigast. — Huru som helst, jag finner, i likhet med vad redan Böckh (a. a., s. 103) förklarar, att det ej är möjligt att göra frågan beträffande Attikas folkmängd avhängig av beräkningar rörande den för densamma erforderliga brödsäden.

De skäl som i övrigt anföras kunna här lämnas å sido, enär de äro ännu mindre bärkraftiga än det just behandlade. Men bakom det hela tycks ligga en tanke på proportionerna mellan fria och slavar, tanken att ett så litet antal fria icke skulle kunnat hålla ett så stort antal slavar i styr.¹ Om vi ansätta de fries antal till sammanlagt 115,000 och slavarnas till inemot 400,000, nå vi dock icke proportionen 1 : 4 — i sydstaterna i Amerika var proportionen på sockerplantagerna före slavkriget 1 : 6!

Att vi ej höra talas om några slavuppror i Athen förrän under hellenistisk tid beror dels på bristande klasskänsla, dels därpå att slavarnas lott genomgående ej var så hård. Vi inlägga alltför lätt i ordet slaveri något av hänsynslös grymhet — liksom i ordet tyranni — säkerligen i båda fallen lika oberättigat. Aristoteles framställer i sin behandling av statens uppkomst i början av Politika förhållandena mellan herre och slav, man och hustru, fader och barn, som de tre fundamentala sociala uttrycksformerna för förhållandet mellan härskare och behärskade. Naturen själv har, såsom Aristoteles på ett annat ställe säger, delat mänskorna

¹ Jfr t. ex. *Ferguson*, Hellenistic Athens, s. 54.

i fria och slavar. Att slavar funnos under antiken var en lika självklar sak som att det i våra dagar finnes kroppsarbetare. Det är ej underligare, att under antiken ett relativt fåtal borgare förmått behärska och utsuga de stora massorna som levt på gränsen till existensminimum, än att i våra dagar ett litet fåtal med stora förmögenheter kan låta massorna svälta.

Naturligtvis har det förekommit förskjutningar i proportionen mellan fria och slavar, liksom det förekommit starka fluktuationer vad befolkningsmängden överhuvud beträffar. Det är antagligt, att just den tid om vilken det här närmast varit fråga, tiden omedelbart efter Alexanderkrigen, varit särskilt rik på slavar — den antika traditionen berättar om försäljning bl. a. av 30,000 krigsfångar såväl efter erövringen av Thebe som efter intagandet av Tyrus.

Jag har här endast i korthet velat beröra en huvudpunkt rörande Athens och Attikas folkmängd under antiken. För min del finner jag intet rimligt skäl att betvivla Ktesikles' uppgifter angående befolkningsförhållandena på Demetrios' tid. Jag menar alltså, att folkmängden fluktuerat kring 500,000, ej kring 200,000 à 250,000.